

УДК 342.7(477)

Віктор Вікторович ЛАЗАРЄВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9468-0497>;

Ігор Альбертович ЛОГВИНЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1505-4418>

ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ І ПРАВО НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАНЬ: МІЖНАРОДНІ АКТИ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Право громадянина на висловлювання своїх політичних поглядів шляхом організації та проведення мирних зібрань є однією з ознак демократичної держави, мірилом готовності такої держави обґрунтовано відповідати на певні запитання та вимоги такої особи [1]. Недарма, ця теза відображена у ряді міжнародних документів. Зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у статті 11 передбачає: «Кожен має право на свободу мирних зібрань та на свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів».

Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом ...» [2]. Подібну тезу ми можемо знайти і в інших міжнародних актах: ст. 20 Загальної декларації прав людини [3], ст. 21, 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4], Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку [5].

У будь-якій демократичній державі існує розгалужена система громадських організацій, які мають значний вплив на всі аспекти суспільного життя. Право на свободу мирних зібрань та право на свободу об'єднань - це основний елемент політичного та соціального життя будь-якої країни. Це право має забезпечити можливості людей збиратися разом з метою висловлення та захисту спільних інтересів. Саме громадські організації своєю діяльністю істотно впливають на формування громадської думки у суспільстві, а політичні партії є найважливішою формою вияву політичних переконань та поглядів громадян.

Держава зобов'язана забезпечити здійснення цього права, але може при цьому накладати на нього деякі обмеження: для запобігання заворушенням чи злочинам; для захисту здоров'я чи моралі; з метою захисту прав і свобод інших осіб [6, с. 30].

На міжнародному рівні, зокрема ст. 20 Загальної декларації прав людини [3], ст. 21, 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4], ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], передбачено право осіб на об'єднання та зібрання з метою реалізації економічних, соціальних і культурних прав, крім того, дозволяється створення та діяльність політичних партій, груп за інтересами та професійних спілок.

Міжнародні стандарти передбачають конкретні й детальні інструкції щодо застосування сили в контексті припинення протизаконних зібрань. Так, Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку стверджують (принципи 12, 13, 14): під час припинення протизаконних зібрань ненасильницького характеру посадові особи з підтримання правопорядку уникають застосування сили або, якщо це можливо, обмежують таке застосування до необхідного мінімуму. А при припиненні зібрань насильницького характеру посадові особи з підтримання правопорядку можуть застосовувати вогнепальну зброю лише у тих випадках, коли не можна застосувати менш небезпечні засоби і лише в мінімально необхідних межах. Звернемо увагу, що забороняється застосовувати і використовувати вогнепальну зброю при значному скупченні людей, якщо від цього можуть постраждати сторонні особи.

У свою чергу п. 4 «Десяти основних правозахисних стандартів належної поведінки для правоохоронних органів» (сформульованих Міжнародною Амністією разом з поліцейськими та експертами з різних країн) стверджує: «Уникайте застосування сили проти незаконних, але мирних зібрань. Припиняючи зібрання із застосуванням насилля, силу застосовуйте в мінімально необхідному обсязі» [6, с. 30–31].

В Україні порядок створення і засади діяльності громадських організацій, політичних партій регулюється Конституцією України [7], Законами України «Про громадські об'єднання» [8], «Про політичні партії в Україні» [9] та ін.

У статті 36 Конституції України [7] окреслено право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Законодавство України передбачає, що діяльність легалізованих об'єднань громадян забороняється у судовому порядку, якщо їх діяльність спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення [6, с. 31].

До того ж Конституційний Суд України за поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України своїм рішенням від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 встановив, що право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, закріплене в статті 39 Конституції України, є їх невідчужуваним і непорушним правом, гарантованим Основним Законом України, а обмеження свободи мирних зібрань в Україні може здійснюватися лише: на підставі закону; якщо воно здійснюється заради легітимних цілей [10].

Ст. 45 Закону України «Про національну поліцію» [11] чітко визначає правила застосування спеціальних засобів, зокрема і при припиненні групового порушення громадського порядку чи масових заворушень.

У ст. 315 Цивільний кодекс України гарантує, що «фізичні особи мають право вільно збиратися на мирні збори, конференції, засідання, фестивалі тощо. Обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання може встановлюватися судом відповідно до закону» [12].

Пункт пп.б п. 3 ч. 1 статті 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» делегує виконавчим органам сільських, селищних, міських рад повноваження «вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадського порядку» [13]. Таким чином, під час забезпечення громадського порядку у ході проведення мирних зібрань працівники органів внутрішніх справ, безперечно, контактуватимуть із представниками виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. Рівень і якість цієї співпраці може доволі серйозно вплинути на забезпечення громадського порядку в таких випадках [6, с. 32].

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення встановленого порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій - у вигляді попередження або накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 185¹); за надання посадовими особами для проведення з порушенням установленого порядку зборів, мітингів, вуличних походів або демонстрацій приміщень, транспорту, технічних засобів або створення інших умов для організації і проведення зазначених заходів - накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 185²) [14].

Висновки. Мирні зібрання є одним із засобів відстоювання людиною і громадянином своїх прав, свобод та інтересів у демократичному суспільстві.

Право громадян на свободу мирних зібрань в Україні гарантується та захищене державою, яка зобов'язана забезпечити його ефективну реалізацію. Здійснення цього права не підлягає жодним обмеженням, крім установлених законом в інтересах національної безпеки та громадського

порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Обмеження щодо реалізації цього права може бути встановлено тільки судом, у зв'язку з чим забезпечення гарантованого державою права на мирні зібрання значною мірою покладається на суд. Роль суду в регулюванні зазначених відносин сьогодні зростає, а в період активізації руху громадянських та політичних сил вирішення судами справ розглядуваної категорії викликає особливу увагу і резонанс у суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Єфанова Н. Чи готова Україна унормувати право на мирні зібрання? *Юридична Газета online*. № 14 (567). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chi-gotova-ukrayina-unormuvati-pravo-na-mirni-zibrannya.html> (дата звернення: 13.11.2020).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.11.2020).
3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 13.11.2020).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 13.11.2020).
5. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334#Text (дата звернення: 13.11.2020).
6. Забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів: за міжнародними стандартами : навч.-довідк. посіб. / Т. О. Проценко та ін. Київ : ДНДІ МВС України, 2009. 52 с.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://aphd.ua/prykłady-oformlennia-bibliografichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015/> (дата звернення: 13.11.2020).
8. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 14.11.2020).
9. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 14.11.2020).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини : Рішення Конституційного суду України від 19.04.2001 р. № 4-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text> (дата звернення: 14.11.2020).
11. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 14.11.2020).
12. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> (дата звернення: 14.11.2020).
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 14.11.2020).
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 14.11.2020).

Одержано 16.11.2020